

**Клименко Юлія Анатоліївна,
к.пед.н., доцент кафедри соціальної
педагогіки та соціальної роботи**

**ОСВІТНЬО-ПРОСВІТНИЦЬКИЙ НАПРЯМ
РОЗВИТКУ ЕСПЕРАНТО-РУХУ В УКРАЇНІ
(КІНЕЦЬ ХІХ – СЕРЕДИНА 30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ)»**

Загально визнаним є той факт, що міжнародна співпраця не може бути дієвою і тривалою, якщо вона обмежується лише стосунками держав і політиків, не охоплює контакти між пересічними громадянами різних країн. Проте розвиток міжкультурної співпраці стримують декілька чинників, насамперед – обмежена можливість і ефективність міжкультурних контактів через мовний бар'єр. У зв'язку з цим актуальною проблемою стає вивчення діалогічних та соціально-педагогічних можливостей міжнародних мов, визначення умов реалізації їх соціально-комунікативного потенціалу. Якщо природна мова – це макрокосмос культури певного народу, в якому він представлений як індивід, то штучно створена людиною мова може стати засобом міжнаціонального й одночасно наднаціонального спілкування, забезпечити діалогічний і демократичний зв'язок представників самих різних найрізноманітніших культур.

Такі можливості має есперанто – найбільш поширена планова міжнародна мова, яка не претендує замінити собою етнічні мови, а прагне стати допоміжним засобом міжнародного спілкування різномовних людей. Есперанто (есп. *esperanto* – той, хто сподівається) – міжнародна мова, створена польським лікарем і поліглотом Людовиком Лазарем Заменгофом у 1887 р. на основі найпоширеніших європейських мов та

інтернаціональної лексики. Есперанто має на меті створення безпосередніх та однакових можливостей для кожної людини в міжнародних стосунках.

Ще в 1954 р. Генеральна Конференція ЮНЕСКО визнала результати, досягнуті есперанто в справі інтелектуального міжнародного обміну, та звернулася до держав і міжнародних організацій з пропозицією запровадити вивчення есперанто в школах і використовувати її в міжнародному співробітництві. У липні 1996 року на Всесвітньому конгресі есперантистів (Прага) за підтримки ЮНЕСКО було видано Празький маніфест, що містить короткий виклад цілей і принципів руху есперантистів, звертає особливу увагу на мовну демократію і збереження мовного розмаїття. Основними засадами есперанто визнано демократію, транснаціональну освіту, педагогічну ефективність, багатомовність, мовні права, мовне різноманіття, емансипацію людини.

Упродовж більше сотні років есперанто вживається в усній та письмовій формах. На початку XXI століття есперанто викладали в 63 вищих навчальних закладах 23 країн, а в серпні 2015 р. у Франції відбувся ювілейний – 100-й есперантський конгрес. Завдяки численним есперанто-письменникам зростає кількість оригінальної і перекладеної літератури, національних і міжнародних періодичних есперантомовних видань, есперанто-локалізацій програмного забезпечення, есперантомовних сайтів чи їх локалізацій, есперанто-фільмів, а контактні адреси есперантистів (Pasporta Servo) є майже в кожному містечку 121 країни світу. Більшість країн світу має власні національні есперанто-організації.

Як відомо, будь-який розвиток має витоки, передумови, але коли він опирається на традицію, то враз здобуває могутнє культурне підґрунтя. Вітчизняний есперанто-рух має історичний досвід існування, він не є абсолютно новим явищем українського соціуму, його сучасний розвиток ґрунтується на історичних, історико-педагогічних уроках минулого. Своєю багаторічною історією есперанто (і як мова, і як рух її прихильників)

підтвердила право претендувати на роль універсального засобу міжкультурного діалогу і людського взаєморозуміння в загальносвітовому масштабі на основі толерантності – як єдності в різноманітті, повазі, сприйнятті й розумінні різноманіття культур нашого світу, форм самовираження і самоствердження людської особистості.

На тлі світового есперанто-руху відбувалося становлення та розвиток цього соціально-культурного та соціально-педагогічного феномену в Україні. На особливу увагу дослідників заслуговує хронологічний період кінця XIX – середини 30-х років XX століття – час, коли вітчизняний есперанто-рух пройшов кілька етапів, що суттєво відрізнялися соціально-педагогічними засадами на рівні організаційної, комунікативної, змістової складових. Різноманіття організаційних форм діяльності вітчизняних есперантистів свідчить про різноспрямованість діяльності есперанто-осередків, есперантистів у період, коли есперантизм був популярним громадським рухом, що користувався підтримкою влади і громадськості.

Один із основних напрямів вітчизняного есперанто-руху в досліджуваний період – освітньо-просвітницька діяльність серед різних верств населення. На окремих етапах розвитку досліджуваного феномену мета освітньо-просвітницької діяльності есперантистів залежно від суспільно-політичної ситуації змінювалася – від популяризації мови есперанто на перших етапах (дорадянський період) до практичного використання есперанто як засобу «класової боротьби» та інтернаціонального міжнародного спілкування.

Незважаючи на ключову спрямованість есперанто-руху в той чи той період, освітньо-просвітницьку діяльність організовували переважно через різноманітні організаційні форми: есперанто-курси, гуртки, лекції, доповіді, консультації, школи, технікуми, вищі навчальні заклади та інші педагогічні форми.

Як зазначалося вище, до 1903 р. влада не дозволяла активістам

есперанто-руху організувати *есперантські курси*. Ця заборона поширювалася, зокрема, на товариство «Espero» («Надія»), однією з функцій якого згідно із затвердженим міністром внутрішніх справ статутом було проведення таких занять [1, с. 1]. Так, у лютому 1899 р. його голова Ф. Каналашій-Лефлер отримав відмову від попечителя Санкт-Петербурзького навчального округу М. Капустіна в справі влаштування читань публічних доповідей і «...курсів мови „есперанто” в наданому товаристві „Есперо” приміщенні Імператорського Російського технічного товариства». Окружний інспектор О. Мохначов не бажав сприяти «...поширенню таких дивних і непотрібних знань, як знання мови, складеної кількома особами» [2, с. 48].

Однак у тому ж році столичним есперантистам усе ж таки вдалося отримати дозвіл на проведення лекцій про проект Л. Заменгофа: вони відбулися в стінах юридичного факультету Санкт-Петербурзького університету [3, с. 7]. Перші ж у Росії курси есперанто проходили в 1903 р. в приміщенні Імператорського Російського географічного товариства [4, с. 48].

До виходу Височайшого маніфесту від 17 жовтня 1905 р., Тимчасових правил про періодичні видання від 24 листопада 1905 р., Тимчасових правил про збори від 4 березня 1906 р. та інших указів, які внесли зміни в законодавство, така діяльність есперантистів була або неможлива, або ускладнена. Так, до революції для проведення лекцій та навчальних курсів було необхідно отримувати дозвіл від градоначальника і попечителя навчального округу, а з березня 1906 р. бажачі влаштувати публічні збори мали лише письмово повідомити про це начальника

¹ Устав общества «Эсперо». – СПб. : Типо-Литография П. Е. Лобанова, 1900. – 4 с.

² Власов Д. В. История применения эсперанто в России: печать, радиовещание, переписка, самиздат. – М. : Импэто, 2014. – 408 с.

³ Radvan-Ripinski E. Esperanto en Ruslando/ E. Radvan-Ripinski // RuslandaEsperantisto. – 1907. – № 7. – Р. 3–7.

⁴ Власов Д. В. История применения эсперанто в России: печать, радиовещание, переписка, самиздат. – М. : Импэто, 2014. – 408 с.

місцевої поліції [⁵; ⁶, с. 49].

Для збільшення попиту на досить специфічну продукцію в 1910 р. відомий есперантист О. Сахаров офіційно заснував навчальний заклад – «Московский институт эсперанто», який видавав дипломи про проходження початкового і вищого рівня мовних курсів [228, с. 91; 189, с. 2].

Після суспільно-політичних змін 1917–1920 років близько 100 об'єднань і гуртків, звільнені від поліцейського нагляду і царської цензури, натхненні ідеєю встановлення братерства між усіма народами за допомогою есперанто, розвернули активну пропагандистську і навчальну діяльність. Есперанто почали викладати не лише в клубах і гуртках, а й у деяких навчальних закладах. Так, наприклад, уже в 1917 р. у Вищому артилерійському училищі вивчати нейтральну міжнародну мову почали 213 осіб [73, с. 137].

В основному мову вивчали добровільно, але були випадки, коли її викладали за наказом зверху. Так, у 20-х роках ХХ століття обов'язково вивчали есперанто в Червоній Армії. Навчання тривало два роки, дві години в тиждень. Про один із епізодів такого навчання дізнаємося зі спогадів колишнього викладача есперанто. За його словами, в 1921 р. наказом по армії, до якої входила 25-а дивізія, увесь особовий склад вивчав есперанто. Мета оволодіння міжнародною мовою – «полегшення червоноармійцям можливого контакту з іншомовними однодумцями в разі повстання пролетаріату в європейських країнах» [73, с. 137].

Про настрої, що панували в країні в ті роки, свідчить афіша, видана в Москві в 1919 р. Будинком есперанто. Афіша повідомляла про те, що перша умова прогресу людства – «звільнення пролетаріату від гніту

⁵ Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Третье. В 33 т. – СПб., 1909. – Т. 26. – Отд. 1. – 1010 с.

⁶ Власов Д. В. История применения эсперанто в России: печать, радиовещание, переписка, самиздат. – М.: Импэто, 2014. – 408 с.

буржуазії – здійснилася завдяки Жовтневій революції», а друга – «спільна мова – буде реалізована шляхом загального навчання мові есперанто» [73, с. 137–138].

Аргументи на користь міжнародної мови як «могутньої зброї, що допомагає звільненню робітничого класу» сприяли створенню при шкільному відділі Наркомпросу РРФСР у січні 1919 р. спеціальної комісії з міжнародної мови. Після всебічного наукового дослідження питання, комісія визнала за необхідність уведення есперанто в усіх школах РРФСР («Известия ВЦИК від 11 квітня 1919 р., Ч. 73») [56, с. 12].

Перша постанова про введення есперанто в усіх установах УСРР була прийнята в грудні 1920 р. на засіданні Укрголовпрофосвіти.

Наступним кроком для поширення есперанто-ідей стало прийняття в 1920 р. організаційним комітетом есперантської секції 3-го Комуністичного інтернаціоналу Декларації про міжнародну мову. У документі йшлося про те, що «...міжнародна мова – є потреба, є висновок міжнародного руху пролетаріату... Ні одна національна мова, що існує або існувала, утворена в процесі відокремлення й диференціації господарських відношень, не може стати міжнародною... Тенденція розвитку мов визначає форму й конструкцію можливої міжнародної мови, як: а) штучної, б) логічно побудованої, в) простої й доступної масам, г) гнучкої й здатної до докладної передачі національної мови і д) здатної до еволюції й відображення всіх потреб сучасної культури. Такою мовою, що відповідає всім названим вимогам, є штучна міжнародна мова есперанто, яка показала себе дійсно життєздатною, за час свого існування яскраво довела свою придатність і завоювала величезну кількість прихильників у всьому світі...» [56, с. 12].

У травні 1920 р. під впливом громадської думки Народний комісаріат освіти дозволив викладати *есперанто* в загальноосвітніх

школах як факультативний предмет разом з іноземними мовами – французькою, німецькою й англійською [73, с. 137–138].

З розвитком есперанто-руху однією з актуальних проблем стала підготовка кадрів есперантистів та удосконалення навчально-педагогічної есперанто-діяльності. Про це, зокрема, зазначалося в постанові Першого з'їзду СЕРК про невідкладну «організацію навчальної справи», оскільки «...в своєчасному та правильному вирішенні її – запорука успіху есперантського руху по всій території Союзу» [51, с. 1].

Прикладом успішного вирішення названого питання став створений у Німеччині Державний інститут есперанто, який проводив «значну та плідну педагогічну роботу». Відповідно на з'їзді було прийнято рішення про створення подібного начального закладу в Москві. Як зазначалося вище, в дорадянський період уже був досвід подібної діяльності навчального закладу «Московский институт эсперанто» (1910), який видавав дипломи про проходження початкового і вищого рівня мовних курсів [228, с. 91].

Це питання стало предметом обговорення на засіданні спеціальної комісії 30 грудня 1923 р. Однак після його всебічного вивчення комісія прийшла до висновку, що здійснити організацію Інституту в тогочасних умовах не можна було. Тому, зважаючи на гостру потребу в організованому центрі навчально-педагогічної есперанто-роботи, було прийняте компромісне рішення – створити Інструкторську секцію Союзу есперантистів радянських країн (СЕРК), яка, з одного боку, повинна взяти на себе всю організаційно-педагогічну роботу, з іншого – здійснювати підготовчу роботу зі створення Центрального інституту есперанто [51, с. 1]. На чолі Секції було призначено виконавчий комітет у складі О. Іодко, О. Сахарова, С. Шабаріна [11, с. 3].

Вирішення основних завдань інструкторської секції СЕРК базувалося на регіональному («місцевому») підході: «Місця повинні

живити свій центр, давати матеріали, статистичні дані, спостереження, практичні думки, які центр буде накопичувати, обробляти, зводити і так мати реальне відображення місцевої роботи в масштабі всієї країни. Усі спостереження, висновки, міркування і практично цікаві матеріали згодом повернуться на місце в обробленому вигляді і будуть служити розвитку навчальної справи» [51, с. 2].

Програма діяльності інструкторської секції СЕРК передбачала такі завдання:

«1) реєстрація осіб, здатних викладати мову есперанто та забезпечення їх посвідченнями на право ведення курсів підготовки есперантсько-педагогічних кадрів;

2) облік курсів мови есперанто, що проводяться на території СРСР;

3) загальне керівництво навчальною роботою на місцях;

4) вироблення програм елементарних, підвищених і спеціальних курсів мови есперанто та методичних посібників для викладання мови;

5) збір та обробка усіляких матеріалів, що стосуються есперантської навчально-педагогічної роботи на території СРСР;

6) збір матеріалів для створення підручників, хрестоматій, словників та інших навчальних посібників; об'єднання та спрямування діяльності в цій сфері окремих осіб, перегляд та дозвіл на друк підготовлених навчальних посібників;

7) підготовка організації Центрального інституту есперанто» [96, с. 4].

З метою виконання запланованої програми треба було:

«1) усім особам, які бажали отримати посвідчення (п. 1), надіслати особисту анкету за відповідною формою, завірену місцевою есперанто-організацією або уповноваженим СЕРК;

2) усім особам, які проводять курси мови есперанто, зареєструвати себе і курси, надіславши відповідні анкети;

3) усім особам, які мають відношення до есперантської навчально-методичної роботи або цікавляться такою, – повідомляти статистичні дані, спостереження, матеріали і т.п., які можуть бути використані в роботі інструкторської секції;

4) особам, які працюють над підготовкою підручників, хрестоматій, словників та інших навчальних посібників, повідомляти про стан роботи і т.п.» [96, с. 4].

Форми анкет для викладачів та курсів (класів) есперанто подано в додатку 1 [96, с. 5–6].

У 1924 р. відповідно до постанови Наукпедкому Головсоцвиху «міжнародна мова есперанто дозволена до вжитку в установах соцвиху, як факультативний (не обов'язковий предмет)» (постанова за підписом голови Соцвиху І. Соколянського, 9.09.1924 р.) [56, с. 19].

Рішення «визнати бажаним уведення есперанто в школах соціально-економічної вертикалі як факультативний предмет» було прийняте відповідно до постанови пленуму методкому Головпрофосвіти від 8 листопада 1924 р. [56, с. 19].

Серед інших профорганізацій Всеукраїнський союз професійних спілок (ВУСПС) рекомендував повсюдну організацію в робітничих клубах гуртків есперантистів та вказав на необхідність створення при окрпрофрадах *есперанто-консультацій* для планового керівництва справою міжнародного зв'язку на місцях [50, с. 20].

Політосвітвідділ ЦК ВЛКСМ також звернувся з циркуляром від 3 березня 1926 р. до всіх губкомів комсомольських осередків, у якому зауважив на порядок організації та ведення есперанто-курсів для молоді. Як наслідок – у багатьох містах країни, в тому числі і в УСРР, організовано держкурси есперанто для робітників [50, с. 20]. З відповідними зверненнями до комсомольців УСРР звернувся ЦК ЛКСМУ.

Упродовж 1927–1929 років есперанто викладали у майже 80 школах 24 міст СРСР як факультативний курс. Згідно з рішеннями місцевих відділів народної освіти як обов'язкова дисципліна есперанто ввели в багатьох школах і педагогічних технікумах, зокрема в Кременчуці та Кривому Розі. З метою полегшення вивчення іноземних мов Харківським відділом народної освіти було прийняте рішення в 1930–1931 навчальному році включити есперанто в навчальні плани всіх шкіл [50, с. 20; 40, с. 157].

Ці та інші документи один за одним проголошували аргументи на користь введення мови есперанто в школу з метою якнайшвидшого її поширення.

У передмові до видання за підписом очільника Окружної партійної школи І. Харченка (серпень 1926 р., Кременчук) «Есперанто – в українську школу» зазначалося: «Книжка т. Ізгура “Всесвітня мова есперанто й школа” складена автором (відомим есперантистом) на допомогу нашій радянській школі, як учительству, так і школярам, для ознайомлення з ідеями есперантизму та самою міжнародною мовою.

Треба сказати правду, що серед широких робітничо-селянських (особливо селянських) мас мова есперанто дуже мало відома.

У нашу історичну добу, добу відродження й буйного розвитку національних культур та інтернаціонального тяжіння трудових мас кожний засіб, що сприяє інтернаціональному вихованню, а особливо міжнародна мова, – повинні бути в полі зору наших політосвітніх та культурних робітників, а вчительства особливо.

...Політико-культурне значення міжнародної мови есперанто – необмежене.

Учительство і студенти педтехнікумів та інститутів Народної освіти повинні, насамперед, оволодіти цим знаряддям, щоб нести в робітничо-селянські маси через школи, гуртки при сільбудах та хатах-читальнях

знання мови, що сприяє інтернаціональному вихованню та знищенню меж між різними народами» [56, с. 4].

У брошурі І. Ізгура «Всесвітня мова есперанто й школа» (1926) висвітлено причини необхідності вивчення мови есперанто в школах; акцентовано на педагогічному та виховному значенні есперанто; наведено статистичні дані про поширення есперанто у світі, навчальні та літературні есперанто-видання; значення есперанто для міжнародного пролетаріату не як мети, а як «...засобу для досягнення своєї мети – кращого зв'язку і єднання світового пролетаріату»; подано текст маніфесту Міжнародної конференції про введення есперанто в школах (Женева – 18 квітня 1922 р.); запропоновано повну граматику есперанто та перелік навчальної літератури для вивчення міжнародної мови [56, с. 5].

Необхідність вивчення мови есперанто та введення її до шкільних навчальних програм, на думку І. Ізгура, зумовлена тим, що пролетаріат не зможе швидко вивчити іншу іноземну («чужоземну») мову, це «тягне за собою витрату великих грошей, яких пролетаріат не має», а «всі національні (чужоземні) мови надзвичайно складні для вивчення» та ін. [56, с. 5–6].

Підсумовуючи думки про значення есперанто-руху загалом та його роль в освітньому процесі, І. Ізгур зазначав: «Революційне вчительство України при допомозі широких робітничих і селянських мас республіки, без сумніву, пройметься всією важливістю цього завдання й не відстане від учительства всього світу, приєднавшись до його заклику ввести викладання есперанто для пролетаріату, впроваджуючи в життя його скрізь, де тільки буде можливість» [56, с. 13].

Цю ідею підтримували і періодичні видання. Зокрема, в одному з номерів журналу «Шлях освіти» зазначалося: «Вивчати міжнародну мову треба не лише у трудових школах, але й по всіх інших навчальних закладах, насамперед, в інститутах Народної освіти, навчати доросле

населення мови в клубах, народних будинках, сільбудах та ін., шляхом організації в цих установах гуртків вивчення й, головне, практичного використання міжнародної мови» [56, с. 13].

Пошуки вітчизняних освітян шляхів розвитку есперанто відбувалися в контексті світових подій. Так, педагоги 28-ми країн (Австрії, Албанії, Бельгії, Болгарії, Великобританії, Угорщини, Німеччини (включаючи Саксонію та Брауншвейг), Голландії, Греції, Грузії, Данії, Єгипту, Італії, Китаю, Персії, Польщі, Румунії, Росії, України, Фінляндії, Франції, Чехо-Словаччини, Чилі, Швеції, Швейцарії та Японії) 18–21 квітня 1922 р. скликали в Женеві Всесвітню конференцію, на якій було прийнято резолюцію про необхідність введення міжнародної мови есперанто в усіх школах світу. Також було підготовлено та випущено маніфест до вчителів усього світу (Додаток 2) [56, с. 7].

Сучасники-есперантисти, теоретики та практики з метою популяризації міжнародної мови постійно підкреслювали педагогічне значення есперанто не лише як засобу міжнаціонального спілкування та взаєморозуміння народів, а й як своєрідного соціокультурного та соціально-педагогічного феномену.

Серед основних принципів ефективності есперанто як міжнародного засобу спілкування, визнаних педагогами 20-х років ХХ століття назвемо такі:

«1. Есперанто – мова штучна, дуже просто влаштована. “Есперантська мова має елементи живих мов і, оскільки нею говорять тисячі людей, уже стала живою мовою” (Шлях освіти, 1926 р. – № 1). Через це її надзвичайно швидко й легко можна вивчити навіть малоосвіченій людині...

Викладач, учитель трудової школи може вивчити есперанто за два–три місяці.

2. Есперанто – мова нейтральна, позанаціональна. Тому введення її не може викликати ніяких національних конфліктів, чого не було б при введенні будь-якої національної мови як допоміжної міжнародної мови.

3. Есперанто не прагне замінити будь-яку мову (національну). Есперанто є ніби чужоземною мовою – однією для всіх народів світу, вивчивши, не потрібно вивчати велику кількість мов...

4. Есперанто є не тільки рівноцінною будь-якій національній мові, а й перевищує її своєю ясністю, правильністю, логічністю і милозвучністю. Мовою есперанто можна передати всі найтонші відтінки наукової думки й почуттів, які можуть бути викладені будь-якою іншою національною мовою» [56, с. 7–8].

З Декларацією про цінність есперанто в навчально-виховній справі виступили англійські вчені, педагоги з Лондона, Ліверпуля, Манчестера та інших міст. У Декларації акцентовано на суспільних перевагах міжнародної мови, яку на той час успішно викладали в університетах (Ліверпульському, Женевському, Краківському): «Ми рекомендуємо есперанто як першу мову, яку потрібно вивчати після рідної мови у школах усіх країни, не тільки за загальними мотивами, а й за такими основами:

1. Практичних знань есперанто можна досягти за набагато коротший термін порівняно з тим, який потрібно затратити на вивчення національних мов (які мають складну граматику та вимову). Її вивчення принесе достатню користь навіть тим учням, які не мають ні часу, ні здібностей до вивчення будь-якої іноземної мови наскільки, щоб оволодіти нею.

2. Мова есперанто розвиває лінгвістичні здібності учнів, вчитель може швидко провести відбір тих, які здатні вивчати інші мови, до яких есперанто є першою сходинкою.

3. Граматика її логічна і той факт, що її метод вираження ясний і не викликає сумнівних думок, визначає тверду точність користування його словесним багажем.

4. Знання есперанто є не тільки першим стимулом до вивчення інших мов, а навіть веде до більш реального вивчення географії, включаючи завдяки переписці той зростаючий інтерес до життя інших країн у будь-якій частині світу.

5. Література мовою есперанто як оригінальна, так і перекладна постійно зростає та є вже достатньою, щоб виправдати вивчення мови навіть заради неї самої.

Ми палко підтримуємо роботу яка проводиться за впровадження есперанто як офіційного предмета вивчення в школах усього освіти і сміливе її використання» [175, с. 88].

Міжнародна мова стала засобом обміну педагогічним досвідом вітчизняних учителів-есперантистів із зарубіжними колегами на міжнародних педагогічних форумах, конгресах і т.п.

У 20–30-х роках ХХ століття прогресивні освітяни різних країн мали свою організацію – Інтернаціонал працівників освіти (ІПО), що діяв із 1920 р. до 1939 р. Саме це об'єднання в довоєнні роки реалізовувало міжнародні педагогічні зв'язки в трьох головних напрямках: безпосередніх контактах, публікаціях і педагогічних впливах [139, с. 60; 140, с. 53].

Крім офіційних видань, рядові члени ІПО з власної ініціативи створювали додаткові видання, у яких пропагували ідеї інтернаціональної демократичної педагогіки. Так, у 1923 р. спочатку в невеликому французькому містечку Сассело пар Баквіль (Sasselot par Bacqueville), а потім у Парижі почав виходити невеликий (10–12 сторінок) журнал на есперанто «*Novaj Tempo*» («Нові часи»), який згодом став називатися «*Internacia pedagogio revuo*» («Міжнародний педагогічний журнал»). Він об'єднав педагогічний авангард багатьох країн – людей, що прагнули створити науку про демократичне виховання підростаючого покоління. На його сторінках, поряд з оригінальними статтями, друкували уривки з творів, що належали авторитетам у галузі педагогіки, широко

висвітлювали міжнародне педагогічне життя та проблеми профспілкового вчительського руху [140, с. 55].

Для популяризації зарубіжного досвіду, що став предметом обговорення на Міжнародному конгресі інтернаціональних працівників освіти (на якому діяла і секція есперанто), перед радянськими есперантистами-просвітниками стояло завдання «...розвинути масову роботу серед педколективів про задачі конгресу, організувати міжробзв'язок колективів, організувати отримання матеріалів з-за кордону про становище учительства в капіталістичних країнах і на їх основі проводити бесіди, влаштовувати виставки, куточки і т.п. З іншого боку, потрібно більше надсилати закордонному вчителству листи, насичені фактами про становище і роботу радянського вчителства і школи» [142, с. 88].

Як свідчить аналіз тогочасної практики, серед основних причин вивчення міжнародної мови та її впровадження у шкільні програми – підготовка високоякісних есперанто-кадрів та міжнародне листування мовою есперанто з метою посилення інтернаціональних зв'язків. А «життєвість будь-якого явища визначається його масовістю». Тому «серйозні, чуйні есперантисти та прихильники міжнародної мови» розуміли, що масове використання міжнародної мови можливе тільки шляхом впровадження його в школи: «...потрібно формувати смак до розширення світогляду школярів, звичку до інтернаціональних зв'язків та міжнародної мови зі шкільної лави» [175, с. 88].

Відповідно до основного завдання вивчення есперанто в школах супроводжувалося серйозною, спланованою роботою з міжробзв'язку. З інформації, яку містить тогочасна періодика, дізнаємося про значні успіхи та досвід і про недоліки у його реалізації.

Наприклад, за 5 років осередок юних есперантистів єврейської середньої школи м. Гомель провів таку роботу з есперанто-міжробзв'язку:

«...надіслав більше 3 тисяч листів за кордон, більше 2 тисяч отримав з-за кордону. Школа веде листування з 29 країнами. Багато листів юних есперантистів були надруковані в зарубіжних робітничих періодичних виданнях. На базі листування осередок розгорнув у школі велику інтернаціонально-виховну роботу. Осередок перемістив свою роботу на завод. Матеріали листування школярів поміщають у єврейській газеті «Юнгер Ленинец», у білоруській піонерській газеті...» [111, с. 17]. За п'ять років з маленького шкільного гуртка есперантистів виріс осередок, до складу якого входили понад 300 юних друзів міжробзв'язку, 30 учителів та 100 батьків. За активну роботу осередок отримав як премію есперантську бібліотеку [111, с. 17; 170, с. 17].

Есперанто-рух та мова есперанто поширювалися швидкими темпами. Уже в 1920 р. у 800 містах світу нараховувалося близько 2000 організацій і товариств. Цікаві статистичні дані знаходимо в доповідях делегатів Всесвітньої педагогічної конференції (Женева, 18–21 квітня 1922 р.): «Так, наприклад, до складу німецької есперантської спілки входить 285 організацій. Німецька робітничка есперантська спілка об'єднує 90 організацій. Есперантські курси за рік проходять близько 80 000 осіб. У 1921 р. було організовано 1600 курсів. Вивчення есперанто в школах: народних, середніх, шести- й дев'ятирічних нового типу, технічних, торговельних, у вищих школах, в установах для сліпих, у приватних школах – проводилось ще до кінця 1922 р. в 171 місті. На початку 1925 р. в одному тільки м. Магдебурзі есперанто вивчали 1200 дітей» [56, с. 9].

Короткі відомості про стан упровадження есперанто в навчальних закладах інших країн світу: «У Чехо-Словаччині – есперанто викладали в 32 містах. У Болгарії – в 30 державних гімназіях. В Англії – викладалось у 28 містах. В Італії, наприклад, у комунальних школах Мілану, Болоньї, Кремони, в 6-ти морських інститутах та ін. У Китаї есперантський рух по школах зростає. Декретовано факультативне викладання есперанто в

школах. У Голландії навчають мови есперанто 250 педагогів у 95 містах. У Японії під натиском суспільно-політичних кіл парламент видав закон 15 лютого 1922 р. про викладання есперанто в школах» [56, с. 9].

Як свідчить аналіз джерел, в УСРР найбільш поширеною формою вивчення есперанто були *курси* [72].

З-поміж інших заслуговують на увагу курси підготовки кваліфікованих працівників міжробзв'язку мовою есперанто. Такі курси, переважно, були двох типів – елементарні та підвищеного типу.

З розвитком есперанто-руху все більшої популярності набували *заочні курси* працівників міжробзв'язку як «зручна і бажана форма навчання для широких мас, особливо в умовах перевантаженості всякими видами роботи». Вони готували «...значну частину необхідних кадрів міжробзв'язку і ... контингент для курсів підвищеного типу при технікумах та інститутах іноземних мов» [23, с. 102; 116, с. 39].

Як свідчить аналіз джерел, заочні курси есперанто ЦК СЕРР виникли в 1927 р. Уже до 1932 р. на курсах було підготовлено 400 есперантистів.

За змістом підготовки курси мали два відділи – елементарний та педагогічний. Кожен урок елементарно есперанто-курсу розрахований на 3–4 години щоденних занять – усього 20 уроків (80 годин), тобто 80 днів (по 1 годині в день) або 150 днів (по 30 хвилин у день). На курсах використовували навчально-методичні видання: підручник С. Рубльова «Кружок эсперанто» (1927) [126] та брошуру П. Кирюшина «Межрабсвязь и эсперанто» (1930) [60].

Заочник, який виконав успішно 20 уроків курсу, отримував посвідчення про засвоєння елементарного курсу мови есперанто. Для отримання диплома, що надавав право бути керівником есперанто-гуртка та організатором міжробзв'язку, необхідно було показати себе міжробзв'язківцем-практикантом та організатором-активістом: «...есперантист повинен вступити в СЕРР, організувати групу

міжробзв'язку на своєму або на будь-якому іншому підприємстві свого міста, зуміти зав'язати переписку з декількома іноземними есперантистами з різних країн, проводити пропаганду міжробзв'язку, заявити себе як агітатора-масовика (створювати групи друзів міжробзв'язку, вербувати до них членів СЕРР, брати участь у випуску стінгазети і т.п.)» [23, с. 103].

Так слухачеві курсів давали можливість набути організаційні навички з практичного використання знань есперанто. Заочник весь час стажувався під керівництвом учителів та організаторів курсів. Він мав право звертатися із запитами та надсилати листи для виправлення; отримував рецензії, адреси закордонних есперантистів тощо [23, с. 103].

Новий спосіб та раціональний метод вивчення міжнародної мови шляхом самоосвіти – газета-самоучитель. Наприклад, газета-самоучитель «Эсперанто на дому» – своєрідні заочні курси міжнародної мови есперанто. Програма газети-самоучителя охоплювала такі відділи: перший відділ – агітаційно-пропагандистський; другий відділ – газета, що включала: 1) паралельний текст російською мовою та есперанто: статті, фельєтони, вірші, розповіді, інформація, робітничий і професійний есперанто-рух і т.д.; 2) фразник, адаптований умовам сучасності та потребам читачів; 3) поштова скринька – переписка з тими, хто вивчає мову – відповіді на питання, пояснення уроків і т.п.; третій відділ – самоучитель, що містив: 6 уроків у кожному випуску, есперанто-російський словник, уривки з творів Л. Заменгофа.

Серед найбільш популярних статей, що містили інформацію про різні форми есперанто-освіти, переліки рекомендованої літератури, навчально-методичних посібників тощо: «Два конгресса эсперантистов» (1924) [33], «Как подошел Заменгоф к Эсперанто» (1924) [58], «Эсперанто, дети и школа» (1924) [186], «Союз радио с эсперанто» (1924) [134], «Национальный вопрос и эсперанто» (1924) [92], «Английские

трудюнионы и эсперанто» (1924) [4], «Эсперанто в литературе» (1925) [176] та ін. [167].

Курси для розвитку та популяризації есперанто-руху відігравали значну роль, проте сучасники неодноразово в пресі та інших засобах масової інформації вказували на недоліки такої форми роботи, а саме: низьку якість навчання, недостатнє навчально-методичне забезпечення тощо. Тому з метою вивчення всіх актуальних питань час від часу практикувалося проведення опитування серед слухачів про курси, їх організацію, методику занять, систему рецензій, карткову систему заучування слів, групове вивчення, стажування, соцзмагання і т.п. [23, с. 103].

Згодом для популяризації есперанто-руху створювали заочні курси організації міжробзв'язку мовою есперанто для піонерів та школярів, проводили консультативну допомогу та організовували мережі заочних курсів національними мовами в національних республіках та областях країни тощо.

Курси мали забезпечити слухачам певні компетентності. Ось які вимоги ставилися до випускників державних 3-річних курсів есперанто у 1927 р.:

- «1) Вільний переклад із російської мови на есперанто, і навпаки;
- 2) вільний усний виклад будь-яких розмовних тем;
- 3) знайомство із загальними поняттями з науки про мову;
- 4) теоретичне знання есперанто в усіх деталях морфології та синтаксису;
- 5) знання історії міжнародних мов;
- 6) знання політграмоти в об'ємі програми міської нормальної школи політграмоти 2 ступеня» [12, с. 85].

Крім цього, з метою виявлення рівня готовності до викладацької есперанто-діяльності слухачі курсів протягом двох тижнів до іспитів

давали пробні уроки на I та II курсах «відповідно до запропонованих методичних вказівок» [12, с. 85].

Питання про викладання *есперанто* в школах постійно обговорювали теоретики та практики руху за міжнародну мову. З часом виникла тенденція переходу до обов'язкового включення есперанто до шкільних навчальних програм. Серед перших – учительський колектив Одеської трудової школи № 50 імені Льва Толстого. У 1923 р. педагогічна рада цієї школи прийняла рішення про введення мови есперанто як обов'язкового предмета в трьох старших класах (5, 6 та 7-му). Аргументами були «виховний та політичний характер» мови, а також результати факультативного вивчення мови групою учнів протягом одного року: «1) Мова есперанто є придатною як міжнародна для всіх відносин усних та письмових; вона цінна для кращого засвоєння рідної мови; 3) есперанто полегшує вивчення нових мов та спрощує їх розуміння; 4) вона пробуджує інтерес до вивчення географії та історії чужих країн; 5) кореспонденції товаришів із різних країн виховують почуття солідарності в учнів; 6) завдяки її легкості вона може бути достатньо вивчена в школі і дати учням можливість передавати свої думки і не тільки рідною мовою» [22, с. 7]. Проте завідувач Соцвиху спочатку не підтримав починання одеських педагогів та порадив їм звернутися за дозволом для проведення експерименту до Наркомосу України [22, с. 7].

Про успіхи в справі розвитку есперанто-ідеї в цій експериментальній школі м. Одеси дізнаємося з постійної рубрики «Хроника» журналу «Бюллетень Центрального комітета Союзу есперантистів Советских стран» (1923. – № 5.). Наприклад, з 28 травня до 12 червня 1923 р. у трудовій школі Соцвиху № 50 імені Льва Толстого була відкрита шкільна виставка, на якій також був представлений есперантський відділ: «Роз'яснення про цей відділ давали публіці маленькі есперантисти-учні (есперанто в цій школі є необов'язковим предметом, викладає тов. В.

Воздвиженський). Есперантистам, які відвідували виставку, діти пояснювали мовою есперанто. В цьому есперантському відділі були виставлені листи, малюнки та листівки, отримані учнями від своїх родичів із багатьох країн світу. Особливо цікава фотографія однієї німецької групи, що брала участь у маніфестації 1.05.1923 р. Крім цього та пропагандних афіш, виконаних учнями, були виставлені роботи учнів про есперанто (російською мовою) та роботи мовою есперанто (твори есперанто про різні міста і з видами цих міст, отримані есперантистами; краєвиди вклеєні в твори як ілюстрації). Отже, есперанто виявилась гарним засобом для викладання географії (тов. Воздвиженський є дночасно викладачем географії). У книзі відвідувачів записано похвальні відгуки про есперантський відділ і які виокремлюють його з усіх відділів» [161, с. 18–19].

Як свідчить аналіз джерел, есперанто вивчалась також у *технікумах*. Наприклад, станом на 1927 р., про що свідчать матеріали, подані в журналі «Бюллетень Центрального комітета Союзу есперантистів Советских стран», у навчальну програму технікуму зв'язку есперанто була включена як обов'язковий предмет [181, с. 14].

Про популярність *есперанто-лекцій* як ефективної форми серед доповідачів (лекторів) та слухачів свідчать факти з життя українських есперантистів. Одеський есперантист О. Лінгель протягом вересня – середини жовтня 1923 р. прочитав лекції про есперанто в таких закладах: у клубі «червоних інвалідів» – 2 вересня; в центральному партійному клубі – 4 вересня; у 39-й школі Соцвиху – 13 вересня; в управлінні округу шляхів сполучення – 19 вересня; на станції «Одеса Пасажирська» – 20 вересня; на залізничних курсах телеграфу – 21 вересня; в 1-й залізничній трудовій школі – 22 вересня; у 2-й залізничній трудовій школі, 1-му залізничному технікумі та залізничному училищі – 24 вересня; у старшій класах 1-ї залізничної

трудової школи – 25 вересня; 1-й залізничній школі фабзавуча – 26 вересня; в товарній конторі на станції «Одеса-Товарна» – 27 вересня; у 18-й трудовій залізничній школі – 2 жовтня; в клубі гірняків – 17 жовтня; в залізно дорожніх майстернях для 1500 слухачів – 18 вересня; на вокзалі «Одеса–Головна» для 300 слухачів – 30 вересня [162, с. 11].

Подібну інформацію про лекційну діяльність есперантів із різних міст України постійно публікували періодичні видання [161, с. 17].

Однією з популярних форм есперанто-діяльності були *доповіді*. Так, 4 січня 1924 р. П. Понішевський доповідав про міжнародну мову есперанто в приміщенні 6-го окремого Радбату (Київ). Результатом зацікавленості слухачів стало рішення про створення курсів для вивчення есперанто з метою «участі у заходах для поширення мови, знання якої є необхідними для інтересів міжнародного робітничого руху» [160, с. 18]. Одночасно з доповіддю в «Червоному куточку» гуртожитку було проведено есперантську виставку, яка дуже зацікавила червоноармійців, які, майже всі без винятку, записались на курси есперанто [160, с. 18].

8 лютого 1923 р. в Пролетарському музеї (Київ) відбувся вечір, присвячений міжнародній мові. Були прочитані доповіді: «Мова для всіх. Її основи, еволюція і значення», «Есперанто на Заході і в Росії в наші дні», «Європою за допомогою есперанто (оосбисті враження)». Потім вокально-музичні ілюстрації російською мовою та есперанто. Збір коштів пішов на користь київських курсів міжнародної мови есперанто [163, с. 22].

Упродовж 1927 р. доповіді та лекції про есперанто були прочитані в містах Кам'янець-Подільський (13 листопада 1927 р., в радпартшколі), Кременчук (19 грудня 1927 р.) та Луганськ (15 грудня 1927 р., в комуні робітничої молоді заводу «Октябрьская Революция») [153, с. 41].

Ефективною організаційною формою есперанто-навчання були *гуртки* – при робітничих клубах, школах (у містах селах), технікумах, вищих навчальних закладах, підприємствах, «червоних куточках» і т.д.

Значно сприяли гуртковій есперанто-роботі профспілки. Про це, зокрема, та про позитивний досвід в такій роботі йдеться у рішеннях культнаради про ВУПСП (8 вересня 1926 р.): «Досвід використання міжнародної мови есперанто для зв'язку та листування із зарубіжними пролетарями в містах України дав гарні результати і підтвердив правильність прийнятого рішення та доречність подальшого проведення такої культроботи. Організовані в багатьох містах гуртки есперанто довели свою доречність і для поширення правди про Радянський Союз серед робітників-кореспондентів наших гуртків» [150, с. 9].

З часом виникла потреба в організаційно-методичній допомозі есперанто-осередкам. З цією метою відповідно до Циркуляру Всеукраїнської ради професійних спілок від 24 січня 1927 р. № 5/612 було започатковано *есперанто-консультації* при культвідділах ВУСПС. Есперанто-консультації передбачало «Тимчасове положення про роботу есперанто-консультацій при культвідділах Окрпрофрад», у якому було визначено їх мету і завдання:

«а) надання порад, довідок та інформацій з питань організації та ведення міжнародного зв'язку при робітничих клубах та колективах підприємств;

б) організація колективного зв'язку та допомога з перекладом при веденні колективної або індивідуальної переписки (есперантської) з робітниками та робітничими організаціями інших країн;

в) надання порад та довідок з питань міжнародної мови, її сутності (в гуртках, групах або індивідуально), рекомендація літератури;

г) проведення масової популяризації міжнародної переписки та есперанто шляхом проведення лекцій, доповідей, як у клубах і на підприємствах (червоні куточки), так і використання радіо-передачі. Організація передачі уроків есперанто по радіо, розрахованих на робітничу аудиторію. Організація виставок міжнародного зв'язку з експонуванням

отриманих на місцях кореспонденцій. Запровадження відділів «міжнародного зв'язку» в стінгазетах підприємств і клубів, де така проводиться (використання місцевого матеріалу);

д) сприяння організації та роботі гуртків міжнародної мови есперанто в робітничих клубах та на підприємствах, шляхом підбору керівників, підготовки таких (семінар керівників гуртків при консультації), письмового та усного інструктування, скликання нарад керівників гуртків» («Временное положение о работе эсперанто-консультаций при культотделах Окпрофсоветов») [150, с. 9].

Есперанто-консультації (стаціонарні або виїзні) обслуговували союзні та республіканські есперанто-організації, клуби, гуртки, окремих членів профспілок та ін. [150, с. 9–10].

З часом вивчення есперанто поширилось і на *вищу школу*. Яскравий приклад – Український інститут лінгвістичної освіти (УІЛО) в Києві, в якому готували викладачів іноземних мов для вищої школи. З 1931/32 навчального року відповідно до рішення Наркомосу України в інституті есперанто впроваджено як обов'язковий предмет.

Спочатку есперанто викладали для трьох груп (всього 43 особи) III курсу, колишніх слухачів відділу іноземних мов при Київському інституті народної освіти, переважно «невільних від забобон у питанні про міжнародну мову». Як свідчить аналіз джерел, студенти, які вже знали 2–3 іноземні мови, швидко оволоділи елементарним курсом есперанто, що складав 36 годин. Проте з часом виникла необхідність розширити мовний курс теоретичними знаннями з проблем міжнародної мови – «теорії та історії проблеми, її практичної розробки в умовах радянської дійсності» [178, с. 104].

Програма курсу есперанто передбачала вивчення таких питань:

«1. Наука про мову та штучна мова. Короткий огляд спроб створення єдиної мови.

2. Апостеріорні міжнародні мови. Соціальні передумови їх виникнення. Волапюк.

3. Есперанто. Автор есперанто д-р Заменгоф. Основні принципи побудови.

4. Есперантський рух. Ідеалістичні тенденції есперантського руху перших років. Імперіалістична війна. Розкол в есперантському русі після війни. Пацифістська «Універсальна есперанто-асоціація». Позанаціональна Всесвітня асоціація (САТ). Боротьба в САТі.

5. Есперанто на фронті класових боїв. Союз есперантистів Радянських країн. Інтернаціонал пролетарських есперантистів.

6. Практичне використання есперанто. Статистичні дані. Есперантська періодика. Підручники і література. Організація.

7. Теорія есперанто. Словник і граматики. Розмовна практика.

8. Інтернаціональне виховання і міжнародний зв'язок. Методи організації інтернаціонального зв'язку.

9. Перспективи розвитку есперанто. Інші сучасні проекти штучних мов та їх значення» [178, с. 104].

Наведений перелік питань свідчить, що на першому етапі подавали теоретичні знання з основ мовознавства та висвітлювали значення есперанто-руху для розвитку інтернаціонального зв'язку. І лише потім практично вивчали основи мови есперанто.

Укладачами програми було запропоновано перелік рекомендованих підручників та посібників, серед яких: Е. Дрезен «Основы языкознания, теория и история международного языка» в 3-х частинах, «На путях к международному языку», «За всеобщим языком»; І. Ізгур «Міжнародний робітничий зв'язок і есперанто», «Міжнародна мова есперанто і школа». Також для ознайомлення пропонували статті в періодичних виданнях: М. Скрипник «Есперантизація чи українізація», Е. Дрезен «О задачах, стоящих перед эсперантистами в период диктатуры пролетариата»,

Є. Спиридович «Очерки теории вспомогательного языка» та ін. [178, с. 104; 59].

З метою удосконалення практичних навичок у володінні мовою есперанто при Інтернаціональному кабінеті Українського інституту лінгвістичної освіти було започатковано есперанто-консультацію періодичністю 2 рази на декаду. В Інтернаціональному кабінеті було створено куточок есперанто та есперантської літератури. Для заохочення та залучення студентів молодших курсів до вивчення есперанто діяв гурток (15 осіб) [178, с. 105].

Як свідчить аналіз джерел, викладачі постійно намагалися покращити ефективність вивчення есперанто. Уже через рік вивчення міжнародну мову вивчали на IV курсі. Спочатку дисципліну викладали на кафедрі теоретичного мовознавства, згодом – романських мов [178, с. 104–105].

Підсумовуючи перший досвід упровадження есперанто в Українському інституті лінгвістичної освіти автор статті «Эсперанто в Украинском институте лингвистического просвещения» (1933) зазначав: «Такими шляхами, не завжди гладко, але незмінно твердим кроком, без зайвого форсування відбувалося закріплення позицій неочікуваного пришельця – міжнародної мови – в лінгвістичний інститут. Але чи досягнуті ті цілі, які були поставлені? В основному досягнуті: 1) в Українському інституті лінгвістичної освіти вперше широко популяризована проблема міжнародної мови в її теоретичній і практичній реалізації; 2) сформований певний контингент осіб, знайомих в основному із самою міжнародною мовою; 3) есперанто, як предмет викладання в УІЛО більше не викликає недорозумінь, мова увійшла в побут інституту... Це значною мірою потрібно розглядати як плоди зусиль, зроблених при перших кроках есперанто в УІЛО» [178, с. 105–106].

Проте, як свідчить аналіз джерел та спогади самих сучасників, навіть такі зусилля не могли вирішити проблему якісного навчально-методичного забезпечення («стабільного підручника») та проблему підготовки есперанто-кадрів – кваліфікованих викладачів міжнародної мови, оскільки «...кадри інтернаціональних працівників не створюються за 36 годин... Питання, відповідно, ставиться ширше. Готуючи кваліфікованого викладача для вузу, технікуму – потрібно дати йому можливість отримати необхідні в цій галузі знання і досвід роботи» [178, с. 106; 10].

З розвитком есперанто-руху, есперанто-педагогіки все більше виникала потреба в розвитку *методичного забезпечення та методики вивчення міжнародної мови*.

Крім традиційних методів викладання та вивчення іноземної мови, досвідчені есперантисти використовували нові методи. Так, для швидкого засвоєння есперанто в гуртках рекомендувалося використовувати метод гри. Наприклад, гри в «перекладача» – своєрідне есперанто-лото: «... на окремих, обрізаних одного формату картках написано речення на мові есперанто та переклади їх рідною мовою, відповідні картки мали однакові номери» [187, с. 20].

На окрему увагу заслуговують методи вивчення есперанто, які використовували в літній есперанто-роботі, есперанто-освіті. Серед них – «масові розваги»: «...гра в есперанто-словничок, розучування революційних пісень на есперанто, декламації, передача на есперанто інформації, попередньо перекладеної з російських газет (міжнародні події)... драмгурток на есперанто, або хоргурток... екскурсії, сімейні вечори» [54, с. 98]. У цілому роботу організовували так, щоб есперантисти могли одночасно набувати розмовної практики, підвищували свою кваліфікацію для інтернаціональної роботи [54, с. 98].

Своєрідним показником стану справ в есперанто-освіті були періодичні видання [27]. Так, журнал «Международный язык» (1934. – №

2–3.) повідомляв про блискучі результати викладання есперанто в школах України у педагогічному сенсі («есперанто як пропедевтичний предмет до вивчення іноземних мов»), так і в сенсі активізації навчання та суспільної роботи школярів шляхом мікробзв'язку. Взірцями називали школи ФЗД № 2 (м. Сталіно), ФЗД № 20 (м. Полтава) та ін. [116, с. 39].

Інформації про різні форми есперанто-діяльності постійно публікували в рубриці «Хроника» журналу «Бюллетень Центрального комітета Союзу есперантистів Советских стран» [164]. Так, у № 1 за 1924 р. подано інформацію про доповіді і лекції, виставки, концерти, курси, створення нових есперанто-осередків [160; 165]. З-поміж іншої корисної інформації – матеріал про відкриття курсів із вивчення мови есперанто при об'єднаному робітничо-студентському клубі Політехнічного та Сільськогосподарського інститутів, а також при Секторі Губпрофобру [160, с. 17–18]; про впровадження есперанто в навчальний план Київської школи поліграфічного виробництва [166, с. 27]; про лекції та курси есперанто, що проводилися в м. Одесі – в клубі для членів першої міської профспілки); при Одеському політехнічному інституті (організовано есперантський осередок із 20 осіб, що перебував на обліку в Одеському губернському комітеті СЕРК; проводяться курси під керівництвом Є. Айзберга) та при Медичному інституті (організовано курси есперанто для студентів під керівництвом А. Бабадогли) та ін. [161, с. 17–19].

Значну роль для розвитку соціально-педагогічного потенціалу есперанто як соціокультурного явища в Україні мала *педагогічна есперанто-періодика*, становлення та розвиток якої припадає на період 20-х – 30-х роках ХХ століття. Зупинимось більш детально на історії створення перших педагогічних періодичних видань міжнародною мовою есперанто в Україні в означений період.

Трансформація головної ідеї есперантизму про примирення людства на основі нейтрального засобу міжнародного спілкування, що відбулася в

період 1917–1920 років, привела до створення нової есперантської концепції, згідно з якою єдина допоміжна мова повинна була виконати визначальну роль в об'єднанні світового пролетаріату. Зайнявши цю позицію, багато російських прихильників есперанто почали шукати підтримку в органів радянської влади, вказуючи їм на потенційну роль цієї мови як каталізатора світової соціалістичної революції і однієї з основ світової пролетарської культури [5, с. 2; 221, с. 3].

Їх почули: в 1919–1920 роках інтерес до їх громадського руху почав проявляти Наркомпрос РРФСР, внаслідок чого в 1920–1923 роках деякі місцеві політпросвітні установи і відділення народної освіти ввели до свого складу осередки есперантистів або допомагали їм з відкриттям і підтримкою мовних курсів. У 1921 р. Царицинське відділення Державного видавництва (Держвидав) надрукувало підручник проекту Л. Заменгофа накладом 5 тис. екземплярів [199], що в умовах економічної кризи і жорсткої цензурної політики говорить про дуже серйозне ставлення влади до цієї штучної мови [20, с. 179; 46].

Сприяючи поширенню есперанто на початку 20-х років ХХ століття, органи освіти, природно, розраховували незабаром її використовувати в практиці. Перші кроки в цьому напрямі були зроблені в 1925 р. Наркомосом України і Головополітпросвітою, що входила до його складу, журнали яких – «Путь просвещения» і «Рабочий клуб» відповідно – стали одними з перших радянських періодичних видань, що обслуговували есперкори. У їхніх іноземних відділах тоді регулярно використовували матеріали листів, отриманих від педагогів-есперантистів з інших країн [184].

Народний комісаріат освіти УСРР мав зворотний зв'язок із зарубіжжям за допомогою есперанто із січня 1926 р., коли Державний науковий методологічний комітет, що функціонував при ньому, розпочав

випуск транснаціонального педагогічного щомісячника «La Vojo de Klerigo» («Путь просвещения», українською «Шлях освіти»).

Будучи дайджестом основного органу цього комітету – харківського журналу «Комуністична освіта», він передруковував скорочено статті з цього видання, присвячені теорії й методології освіти, просвітницькій практиці в СРСР. Цільовою аудиторією «La Vojo de Klerigo» були іноземні вчителі-есперантисти, які отримували журнал безкоштовно через глобальну мережу есперкорів [188]. Редагував його активіст Союзу есперантистів радянських країн, член Комісії міжнародних зв'язків при ЦК Союзу працівників освіти І. Зильберфарб [20, с. 180].

З 1926 р. з метою поширення за кордоном ідей української педагогіки республіканський учительський часопис «Шлях освіти» регулярно випускав (також на есперанто) однойменний інформаційний бюлетень «La vojo de Klerigo» («Шлях освіти»). Цей невеличкий листок-резюме кожного номера журналу розповсюджувався в 33 країнах світу. Зарубіжні педагогічні часописи передруковували на своїх сторінках окремі статті з нього [140, с. 55; 48].

Українська педагогічна преса також надавала сторінки зарубіжним педагогам, членам ІПО, для викладу їхніх поглядів та ідей. Дійові й широкі зв'язки мав згадуваний уже журнал «Шлях освіти». За активного сприяння членів редколегії (зокрема І. Зильберфарба) він налагодив і підтримував контакти із 113 організаціями, установами й окремими особами з 22 країн світу [48], публікував оригінальні статті іноземних педагогів, переважно діячів ІПО, з найрізноманітніших проблем теорії і практики виховання дітей. Близько двох десятиріч зарубіжні вчителі були постійними дописувачами журналу. Їхні кореспонденції друкувалися з примітками «Від нашого спеціального кореспондента», «Спеціально для нашого журналу» та ін. «Шлях освіти» знали за кордоном, зокрема у Франції, де на

початку 1924 р. він був найпершим радянським педагогічним часописом, з яким ознайомилися французькі вчителі [140, с. 55].

Перші успіхи Наркомосу України в застосуванні есперанто для обслуговування своїх республіканських видань і міжнародної пропаганди системи ціннісних орієнтирів радянської освіти (виховання нової людини – перетворювача світу відповідно до програми побудови комунізму) привернули увагу також аналогічного органу влади РРФСР. Про це свідчить відвідування російським наркомом освіти А. Луначарським міжнародного конгресу Всесвітньої позанаціональної асоціації SAT, що проходив у Ленінграді влітку 1926 р. На його відкритті 29 липня, виступаючи з вітальним словом перед есперантистами, А. Луначарський відзначив зростання популярності міжнародної мови і висловив надію на подальше його поширення в СРСР і використання на користь держави: «Я повинен покаятися, що сам не говорю есперанто і недостатньо знайомий з основами цієї мови. У мені ще живі деякі апріорні міркування про те, що навряд чи шляхом штучної мови можна створити ту єдину мову міжнародного спілкування, якою прагне стати есперанто. Проте факти – річ уперта, а факти говорять за есперанто. Рух цей поширюється з неспростовуваною потужністю і стає одним із серйозних явищ сучасного громадського життя. Не можна також заперечувати, що прихильники есперанто, почуваючи себе провідниками надзвичайно прогресивних форм людського спілкування, відчують єдність із великим комуністичним рухом і що серед комуністів іноді всі організації стають есперантистами. Я від душі бажаю есперанто зближення з передовими формами робітничої боротьби і подальших успіхів» [83, с. 4]. Така позитивна оцінка керівника Наркомосу РРФСР цьому лінгвістичному проекту значно сприяла розвитку стосунків між радянськими працівниками освіти й есперантистами в кінці 20-х – на початку 30-х років ХХ століття [20, с. 181].

Так, харківський педагогічний журнал «La Vojo de Klerigo» («Шлях освіти»), який почав виходити в січні 1926 р., серед спеціалізованих видань міжнародною мовою мав найдовшу історію. До кінця 1932 р. вийшли 69 його номерів, а в 1934 р. він був відроджений у формі бюлетеня, який планувалося випускати кожні три місяці, проте того року вийшов тільки один номер. Крім того, услід за «La Vojo de Klerigo» в СРСР з'явилися й інші есперантські органи педагогічної спрямованості. У кінці 20-х років ХХ століття український досвід урахували російські просвітники. У 1929 р. Центральний комітет Союзу працівників освіти почав видавати в Москві власний есперантський щомісячний журнал – «Soveta Pedagogia Revuo» («Советское педагогическое обозрение»). Першого видавничого року вийшли 7 його номерів, після чого він був переформатований в альманах, кожен зошит якого присвячувався певній темі: «Религия и школа» («Religio kaj lernejo», 1929), «Проблема педагогического состава во второй сессии статусного научного совета» («Problemo de pedagogiaj kontingentoj en la dua sesio de stata sciencita konsilantaro», 1930), «Пионеры и школа. Система образования в Украинской ССР» («Pioniroj kaj lernejo. Klerigistemo en Soveta Ukrainio», 1930). Аудиторія «Soveta Pedagogia Revuo» була тією ж, що і у «La Vojo de Klerigo». За свідченням ЦК СЕРК, той і той розповсюджувались у десятках країн світу, створюючи «розгалужену мережу есперантських кореспондентів-просвітників за кордоном» для радянських педагогічних журналів [154].

У 30-х роках ХХ століття роль альманаху, що закрився, виконували есперантські прес-бюлетені ЦК Союзу працівників освіти. Окрім них, керівництво цієї профспілки випускало у видавництві «Рабпрос» і прес-бюлетені російською мовою «із закордонних есперкорівських матеріалів для обслуговування радянського друку і масової інтерроботи серед просвітників» [20, с. 181].

Отримуючи за допомогою московської і харківської педагогічної періодики міжнародною мовою зведення про розвиток системи освіти і виховання в СРСР, іноземні педагоги-есперантисти прагнули також інформувати колег зі всього світу про сферу просвітницької діяльності у своїх країнах. У зв'язку з цим у 1930 р. Позанаціональна всесвітня асоціація за участю Союзу есперантистів радянських країн і Комісії міжнародних зв'язків при ЦК Союзу працівників освіти заснувала для них видання такого ж типу – журнал «Sennacieca Pedagogia Revuo» («Вненациональное педагогическое обозрение»). У вихідних даних цього «двомісячного органу SAT» вказувалося, що його видавець Р. Лерхнер знаходиться в Лейпцігу, проте журнал друкувався в столиці Радянського Союзу – в друкарні «Мосполиграф». Редакційна колегія журналу об'єднувала представників декількох європейських країн, від СРСР до неї увійшов І. Зильберфарб. Основний зміст «Sennacieca Pedagogia Revuo» складала статті і нотатки про стан середньої і вищої освіти в різних державах, у тому числі в СРСР, підвищення культурного рівня молоді за допомогою театру і кіно, боротьбу з релігійними забобонами через освіту і т.д. З березня по вересень 1930 р. вийшли чотири його номери, після чого у зв'язку з кризою Всенациональної всесвітньої асоціації SAT в результаті внутрішньо-організаційної боротьби комуністів-есперантистів з представниками інших політичних поглядів, видання закрилося [20, с. 181; 34].

Отже, в другій половині 20-х – першій половині 30-х років ХХ століття до системи педагогічної журналістики СРСР увійшли чотири періодичні видання міжнародною мовою, що були провідниками за кордон радянських поглядів на пріоритетні напрями розвитку освіти і виховання нової людини. На думку сучасних дослідників, ураховуючи відносно тривале існування «La Vojo de Klerigo» («Шлях освіти»), можна зробити висновок про те, що досвід використання есперанто для міжнародної

пропаганди Наркомос УСРР визнавав задовільним, отримуючи відповідні відгуки з-за кордону. Про це ж свідчать і зростання накладу цього журналу з 1 тис. екземплярів у 1926 р. до 2,5 тис. в 1928 р., і поява в Москві подібних органів у просвітницькій профспілці – журналу «Soveta Pedagogia Revuo» («Радянський педагогічний журнал») і прес-бюлетеня [20, с. 183].

У 1925 р. під егідою Інтернаціоналу працівників освіти була створена Всесвітня есперантистська педагогічна служба. Французький учитель М. Бубу почав видавати мовою есперанто невеликий інформаційний бюлетень, який мав таку ж назву, що й згадана організація – «Tutmonda Esperantista Pedagogij Servo» – ТЕПС («Глобальна есперанто-педагогіка»). Адресований учителям усіх країн, він відображав соціальне й політичне обличчя освітянина народної школи, оскільки самі вчителі були його авторами, розповсюджувачами й пропагандистами. «Читачам нашого журналу бюлетень ТЕПС особливо добре відомий, – писала «Комуністична освіта» (так з 1931 р. почав називатися журнал «Шлях освіти») в 1935 р. – Ось уже 10 років як з номера в номер у відділі закордонної хроніки значну частину матеріалу відводять робкорівським листам ТЕПС... У бюлетені є також кореспондентський відділ, у якому подають адреси вчительських, піонерських, шкільних та інших груп, а також окремих учителів» [140, с. 53].

На думку О. Сухомлинської, особисті зустрічі й контакти вчительства різних країн викликали бажання поділитися власними поглядами, ідеями, думками про виховання на сторінках педагогічної преси. Ці публікації мали не тільки описовий, а й науково-пізнавальний характер, що й приводило, зрештою, до взаємного ознайомлення вчителів різних країн із демократичними педагогічними ідеями. У 20-х – на початку 30-х років ХХ століття було закладено основи багатих традицій міжнародних педагогічних взаємин, які сьогодні потрібно творчо використовувати й розвивати. Адже, на жаль, уже з середини 30-х років

участь українських педагогів у міжнародних учительських контактах звелася до пропагандистських і популяризаторських функцій, що було притаманне ідеологічному напрямку радянського суспільства. Причому їх подавали в апологетичному дусі, а творчо-асиміляторська функція, яка збагатила й розширила діапазон взаємовпливу вчительських зв'язків, повністю зникла з педагогічного небосхилу [140, с. 57].

Як свідчить аналіз джерел, важливе значення для розвитку есперанто-освіти мала *шкільна журналістика* – ряд періодичних видань для дітей та учнівської молоді. Інтерес до таких видань виявили багато середніх навчальних закладів країни, як столичних, так і провінційних. Друковані органи, які в них відкривалися, призначалися не тільки для їхніх підопічних, а й для ширшої аудиторії, у зв'язку з чим учнівські журнали, альманахи і збірники нерідко виходили за межі шкіл, що їх випускали [6, с. 38–39]. Наприклад, тираж воронезького «La unua lumero» («Журнал учнів»), як і його додатки міжнародною мовою, становив 400 примірників. Такої кількості дітей-есперантистів не було у всій Воронезькій губернії; з огляду на це, журнал повинен був орієнтуватися і на жителів інших регіонів імперії [20, с. 186].

Ще один приклад: популярність есперанто в одній із чоловічих гімназії була викликана курсами цієї мови, що тут проходили, дозвіл на відкриття яких у вересні 1909 р. отримав учитель Н. Замятін. Завдяки їм, у ній була організована есперантистська група з декількох десятків учнів [216, с. 1], які працювали над виданням «La unua lumero».

У його єдиному випуску, що вийшов разом з першим номером основного видання в 1910 р., були надруковані маленькі розповіді в перекладі гімназистів і «Гумористичні твори», написані, як зазначалося в критичній статті, «чистим есперантським стилем і майже безпомилково» [222, с. 8], а також опублікована фотографія М. Замятіна з учнями-есперантистами. У 1911 р. редакція не відмовилася від ідеї і надалі

використовувати допоміжну мову, проте другий номер «Первого луча эсперанто в Воронеже» не вийшов [20, с. 186].

Отже, освітньо-просвітницька діяльність есперантистів у різноманітних організаційних формах (есперанто-курси, гуртки, лекції, доповіді, консультації школи, технікуми, вищі навчальні заклади та інші педагогічні форми), мала за мету, насамперед – повсюдне поширення есперанто як засобу інтернаціонального зв'язку.

Додаток 1

Форми анкет для викладачів та курсів (класів) есперанто

Анкета для викладача есперанто

1. Прізвище, ім'я, по батькові.
2. Вік.
3. Освіта (загальна, спеціальна).
4. Професія.
5. Партийність і профспілка.
6. Рідна мова.
7. Які мови знає і ступінь володіння.
8. З якого року став есперантистом.
9. Стаж есперантської педагогічної роботи із вказівкою, якими курсами переважно керував (дорослих, дітей, робітників, інтелігентів).
10. Чи проводить курси тепер.
11. Додаткові відомості.
12. Адреса [⁷, с. 5].

⁷ От Инструкторской Секции СЭСС // Бюллетень Центрального Комитета Союза Эсперантистов Советских Стран (СЭСС). – 1924. – № 1. – С. 4–6.

Анкета для курсів або класу есперанто

1. Коли почались заняття з мови есперанто і для якої кількості учнів.
2. Де проводяться курси (при есперанто-товаристві або клубі, при школі I або II ступеня).
3. Соціальний склад курсів (робітники, селяни, інтелігенти, кількісне співвідношення тих і тих).
4. Віковий склад курсів.
5. Професійний склад курсів (робітники-металісти, радянських закладів та ін.).
6. Партійний склад курсів (кількість членів РКП, РКСМ, безпартійних).
7. Склад курсів за освітою (кількість осіб з початковою, середньою, вищою освітою).
8. Склад курсів за ознакою рідної мови (кількість росіян, татар, вірменів та ін.).
9. Склад курсів за знанням інших мов (кількість осіб, які теоретично або практично знають інші мови).
10. На який термін розраховано викладання есперанто, скільки разів на тиждень і по скільки годин.
11. За яким методом проводять заняття (граматичний, наочний, натуральний, комбінований).
12. Які підручники і посібники використовують.
13. Яка встановлена плата і хто оплачує курси (самі учні, адміністрація робітничого клубу, відділ народної освіти).
14. Особливі примітки.

Число, місяць, рік

Додаток 2

**Міжнародна конференція про введення есперанто в школах
(Женева – 18 квітня 1922 р.)****Маніфест до вчителів усього світу**

Ми, педагоги 28 країн і офіційні представники 16 держав, зібравшись у Женеві, по братерському вітаємо наших товаришів, що прагнуть прояснити людську думку.

Ми стверджуємо, переконані в тому, що в підвалинах теперішнього мізерного існування, в якому знаходиться цивілізований світ, лежить нерозуміння і недовіра, яке різнить народи...

Ми стверджуємо, що єдиним і правильним засобом проти цього зла є виховання людства і впровадження в життя принципів міжнародного зближення.

Ми розглянули один із найбільш цінних засобів вирішення проблеми світової перебудови – міжнародну мову есперанто, і підтверджуємо, що вона як форма раціональної мови повинна стати частиною виховної програми в кожній цивілізованій країні.

Ми хочемо познайомити вас із результатом нашого досвіду у вивченні й викладанні есперанто в багатьох школах різних країн.

Ми підтверджуємо, що есперанто – мова в повній мірі підходяща для практичного вживання її як міжнародної мови.

Крім цього, вона надзвичайно цінна й вартісна, як виховуючий засіб.

Вона цінна як допомога для точного засвоєння рідної мови. Це підтверджується тим, що есперанто сприяє кращій вимові рідної мови,

⁸ От Инструкторской Секции СЭСС // Бюллетень Центрального Комитета Союза Эсперантистов Советских Стран (СЭСС). – 1924. – № 1. – С. 4–6.

кращому підбору слів, більш точному розумінню значення слів і більш ясному розумінню граматичних принципів.

Есперанто полегшує вивчення нових і класичних мов, спрощує розуміння їх і зберігає час вивчення, роз'яснюючи граматичні форми. Знайомить із чужоземними коренями слів і привчає розум учнів висловлювати власні думки більш як однією мовою.

На нашу думку, есперанто треба викладати дітям як першу мову після своєї рідної і вводити в програми шкіл першого ступеня.

Це дасть учневі, що закінчує початкову школу, порядні знання іншої мови, придатної до вживання.

Есперанто полегшує засвоєння чужої мови тим, хто вступає до школи другого ступеня.

Ми підтверджуємо, що знання есперанто формує в наших учнів більш реальні знання і любов до географії, історії і, навіть, до морального виховання, і більш широкого зацікавлення іншими народами, їх звичками, літературою й мистецтвом.

Це відбувається завдяки обміну листами, картками й малюнками між дітьми різних країн, читанню міжнародних часописів друкованих мовою есперанто й чужоземної літератури. Учні можуть листуватися вже після декількох місяців вивчення есперанто. Моральний успіх цього всесвітнього листування надзвичайно великий.

Вивчаючи есперанто двічі на тиждень по годині, учні можуть набути за один рік такі практичні знання мови, яких не можна досягти, вивчаючи іншу мову й за 3 роки.

На цю відозву ми звертаємо увагу й радимо вам допомагати вивченню есперанто у вашій стороні, не тільки із за користі від неї для

науки, торгівлі й інших зносин у міжнародній творчості, але також і за її моральну цінність» [9, с. 14–15].

Додаток 3

Навчальний план та програма курсу есперанто (1927 р.)

Примерная схема развертывания эсперанто при педшколе (техникуме, ВУЗе)

1. Проработка вопроса местной организации СЭСР. Выделение товарищей, ответственных на работу.
2. Составление плана работы «первого этапа», согласование его с организациями педшколы и утверждение в местном комитете СЭСР.
3. Включение выделенных товарищей в интербригаду педшколы или организации такой бригады.
4. Доклад на заседании интербригады об использовании эсперанто для международной связи. Распределение этой работы среди представителей СЭСР в бригаде.
5. Составление и рассылка писем, публикаций, заметок (для бюллетня ТЕПС «Sur Posteno», РЕК-бюллетеня, «Vero pri Sovetio» и т.п.), после предварительной широкой проработки этих материалов студенчеством, педколлективом и т.д. (в зависимости от содержания материалов).
6. Использование первых полученных ответов стенгазете или многотеражке в уголке межрабсвязи и т.п.
7. Массовый доклад об использовании эсперанто в международной пролетарской связи. Организации группы «друзей межрабсвязи на э-то».

⁹ Изгур І. Всесвітня мова Есперанто й школа / І.Ізгур. – М. – Харків (Кременчук): Вид. "Нова Епоха" при ЦК СЕРК. Український сектор, 1926. – 32 с.

8. Втягивание отдельных членов бригады, в порядке индивидуальной обработки в изучение языка. Организация учебной консультации.

9. Организация собеседований, докладов и диспутов по вопросам теории, истории и практики эсперанто.

10. Собираемые из-за границы материалы и организация из них выставки международной педагогической связи.

11. Обсуждение в местном комитете СЭСР вопроса о возможности организации в педшколе факультативного курса или кружка эсперанто. Выделение руководителей.

12. Устройство выставки и проведение массовой работы вокруг полученных из-за границы материалов. Массовый доклад о роли эсперанто в международной просвещенческой связи и о работе интербригады в этой области. Постановление школьных организаций об открытии кружков эсперанто или факультативного курса эсперанто.

13. Составление плана «второго этапа», учебного плана, сметы и проведения их через надлежащие инстанции в педшколе.

14. Популяризация задач секции просвещенцев СЭСР. Собеседование с педколлективом об участии педагогов в работе эсперантского кружка.

15. Начало занятий кружка. Вызов на соревнование одного из городских эсперкружков или эсперкружков педшколы другого города.

16. Массовое вовлечение кружковцев или слушателей факультативного курса эсперанто в ряды СЭСР (вербовку в СЭСР рекомендуется начинать еще на «первом этапе», в особенности в среде интербригады) и оформление ячейки СЭСР. Втягивание кружковцев в эсперработу по международной связи своей педшколы.

17. Создание секции просвещенцев при городской или районной организации СЭСР.

18. Выпускное испытание кружковцев соревнующихся кружков или слушателей различных групп, проходящих факультативный курс. Подведение итогов работы.

19. Собрание с выпуском кружковцев. Совместные выступления с соревнующимся кружком или группой. Расследование нагрузок (эсперантская педпрактика) между окончившими кружок или прошедшими курс.

20. Руководство работой прикрепленных к кружкам в ФЗС, ФЗД или на предприятиях. Периодические методические совещания. Проверка достижений учащихся.

21. Доклад в учебном совете педшколы о результатах работы. Сообщение о них секции просвещенцев при республиканской организации СЭСР и органам республиканского наркомата.

Рассматривая настоящие разработки, как руководство для своей работы, местные организации должны учесть, что схема является примерной, ориентировочной. Местные организации должны одновременно изучать результаты применения этих разработок с целью исправления и усовершенствования их в дальнейшем. Местные организации должны так же обратить внимание на то, что при благоприятных условиях желателен по возможности минимальный срок между началом первого и второго «этапа» в работе.

Примерный учебный план и программа курса эсперанто при педшколе УСРР

Учебный план

8 месяцев 8 занятий x 2 акад. часа 128 часов.

1. Язык: лексика, грамматика, стиль 68 ч.
2. Теория и история международного языка 22 ч.
3. Методика преподавания эсперанто 20 ч.

4. Практика международной связи (в течении часов учебы) 10 ч.
5. Пролетарское эсперантское движение 8 ч.

Учебники

(временно, до выхода специального пособия)

1. Волевич. – Міжнародна мова есперанто.
2. Э. Дрезен. – Проблемы международного языка, М. 1932.
3. I. Изгур. – Міжнародне листування й робкорство (книжкой пользоваться с осторожностью, только руководителю; см. Бюллетень ЦК СЭСР, 1931, № 12–13, стр. 93–94).
4. Энгельгардт: Как преподавать эсперанто (важна только вторая – специальная – часть брошюры).

Пособия

1. Э. Дрезен: Основы языкознания теории и истории международного языка.
2. Е. Спиридович: Языкознание и международный язык.
3. Сутовой: Эсперанто-русский словарь.
4. Выпуски бюллетеня TEPs.

Программы

(каждое занятие – 2 академических часа)

1. Язык (применительно к учебнику).
2. Теория и история международного языка. Программа строится по книге Э. Дрезена «Проблемы международного языка» и материал дополняется по трудам Э. Дрезена и Е. Спиридовича, указанным выше, как пособия.
3. Пролетарское эсперантское движение:

а) Интернационал пролетарских эсперантистов. Задачи, структура, органы, число членов, издание; взаимоотношения с национальными прол. эсп. организациями; борьба с SAT;

б) «Ekrelo» и РЕК. Общая характеристика и итоги деятельности;

в) СЭСР: задачи, структура, органы, число членов, издания. Очередные лозунги движения;

г) революционные педагоги и эсперанто. Педагогическая (учительская) секция СЭСР, задачи, планы работы текущего года, включение в эту работу TEPS, его деятельность, необходимость включение в нее.

4. Практика международной связи:

а) политическое значение и практическая ценность международной переписки. Кто с кем должен переписываться. Консультация по международной связи. Организация кружка (бригады) международной связи. Ячейка международной связи при клубе и кружок эсперанто. Ячейка интерсвязей и стенгазета. Ячейка международной связи на службе редакции. Как найти и воспитать собственных межрабкоров для редакций;

б) первое письмо. О чем писать за границу. Как писать за границу. Как организовать и проводить соревнования межрабкоров;

в) как получить полезные письма. Как переводить полученные письма. От чего зависит ценность содержания. В какие страны можно писать. Как организовать получение первых писем из-за границы. Международная переписка и рабкорство. Помощь межрабкоров компартиям. Интернациональные обязанности рабкоров. Борьба с отрывками «нейтрализма» в переписке с попытками использовать знание языка во враждебных нам целях;

г) разные формы международной связи. Индивидуальная переписка. Коллективная интернациональная связь. «РЕК». Международная связь через редакции газет. Руководство международной связью;

д) учет международной связи.

5. Методика преподавания эсперанто.

а) методика преподавания языков: прямой и сравнительный.

Относительная их оценка в зависимости от установки кружка, от возраста и подготовки учащихся и пр. Установка наших кружков на подготовку прежде всего организаторов и практиков международной связи;

б) методические особенности преподавания эсперанто, вытекающие из его структуры: активность учащихся при выведении грамматических правил и при построении новых слов; частое использование параллелей (лексических и грамматических) с западными языками; втягивание учащихся в самостоятельное письменное изложение мыслей на эсперанто.

в) исследовательность, содержание и объем применения разговорного метода на эсперанто, как вывод из его структурных особенностей и установок курса. Применение наглядных приемов (таблица Заменгофа, схемы спряжения и словообразования и т.п.) и пособий (плакаты, издания ЦК СЭСР, картинки).

г) оценка существующих учебников (Рублева, Свистунова, Волевича, Дрезена) со стороны метода, лексического запаса, стиля, содержания, построения, приспособленности к определенным возрастным группам и ступеням подготовки;

д) установки СЭСР по вопросу о преподавании эсперанто в школе;

е) курс эсперанто в детском кружке международной связи и эсперанто; его задачи, связь с учебной работой школы; построение, учебник (Энгельгардт);

ж) детский кружок: план проработки курса (Энгельгардт);

з) кружок для взрослых (Энгельгардт);

и) консультация самоучек, заочников, радиокурсантов;

к) агитация за эсперанто – агитация делом, путем использования эсперанто в международной рабочей связи, технической связи, связи

пионеров и т.д. Организация кружков, как последующий этап агитработы. Борьба против отрывков «нейтрализма» – простого любительства в переписке, аполитичность и против попыток использовать международную связь во враждебных целях.

Г. Филиппов